

Voor de geschiedwetenschap is de benadering van Cheong waardevoller, die zonder een geprononceerde emotionele betrokkenheid de uiteindelijke onmogelijkheid van Van Mooks beleid schetst in zijn dramatische voltooiing. Zeer prijzenswaardig is ook de concisie waarmee de auteur een overstelpende hoeveelheid archiefmateriaal heeft weten om te zetten in slechts 200 bladzijden pure tekst.

Tot slot naast alle lof enkele punten van kritiek op het boek van Cheong. Het is jammer dat Cheong zich zozeer heeft beperkt tot een ideehistorische verklaring. Over de feitelijke gedragingen van Van Mook vóór 1945 vernemen we relatief weinig. Enige partijdigheid in het conflict is de auteur, ondanks een over het algemeen faire weergave, niet vreemd. Het is bijvoorbeeld onduidelijk waarom de auteur na de constatering dat de schattingen over de aantallen slachtoffers van de acties van Westerling verschillen slechts het door de Republiek geschatte aantal van 29.500 noemt (239). En men kan zich afvragen of de Republikeinse voedselblokkade 'of course' alleen een reactie was op de Nederlandse marineblokkade (121). De grote kennis van de Indonesische kwestie wordt niet altijd geëvenaard door een even grondige kennis van de Nederlandse politieke geschiedenis. Zo was Gerbrandy in mei 1940 nog geen premier (24) en gaat de vergelijking van de Doorbraak met de Nieuwe Orde van de nazi's, 'also one that meant empty stomachs', (82) te ver. Hier blijkt de auteur als 'buitenstaander' in het nadeel, waar dit elders in het boek zo in zijn voordeel is.

B.G.J. de Graaff

C. van Dijk, *Rebellion under the Banner of Islam* (Verhandelingen van het Koninklijk instituut voor taal-, land- en volkenkunde 94; Den Haag: Martinus Nijhoff, 1981, x + 468 blz., f 95,—, ISBN 90 2476 172 7).

Sinds het ontstaan van de Indonesische republiek, en met name sinds het bereiken van de formele onafhankelijkheid, heeft Indonesië een serie opstandige bewegingen gekend die alle op een gegeven moment onder de vlag van de Darul Islam gingen opereren. Deze zijn, nu voor het eerst grondig, door C. van Dijk in zijn Leidse dissertatie beschreven en geanalyseerd. Na in het eerste hoofdstuk de achtergronden daarvan te hebben geschetst gedurende de koloniale periode en de Japanse bezetting, eindigend in het debat aan de vooravond van de onafhankelijkheidsproclamatie over de vraag, of Indonesië een seculiere dan wel een Islamitische staat zou zijn, worden vervolgens de regionale bewegingen afzonderlijk onder de loupe genomen. Het hartland van de Darul Islam-beweging was stellig West-Java, waar Kartosuwirjo, steunend op van de Masjumi losgeraakte Hizbullahs en Sabilillahs, de Negara Islam Indonesia uitriep, die zich gewapenderhand verzette zowel tegen de Nederlanders en de federalistische Pasundan-staat als tegen de Indonesische republiek. Van Dijk wijst er op, dat deze ontwikkeling zeer bevorderd werd door de eerste politionele actie en de daarop gevolgde Renville-overeenkomst, die de ontruiming door de TNI van West-Java bewerkstelligden, daarmee het veld vrijlatende voor de guerilla's. Deze stelling lijkt in grote trekken juist al komt het mij voor, dat, door de zaken zo te stellen, hier een strakker onderscheid wordt gemaakt tussen TNI en guerilla, dan de werkelijkheid van dat moment rechtvaardigde. Hoe dat ook zij, de beweging van Kartosuwirjo slaagde erin, zich staande te houden tegenover het Indonesische leger tot 1962, eensdeels een bewijs voor de zwakte van de Siliwangi-divisie van de Indonesische republiek, anderdeels voor de aantrekkingskracht, die de Darul Islam-beweging op de bevolking uitoefende. Ook in Centraal Java verzetten in een vroeg stadium, dat wil zeggen nog vóór 1950, een aantal

RECENSIES

Hizbullah-eenheden zich tegen het republikeinse gezag. Een enkele keer voegde zich zelfs een formele TNI-eenheid bij de rebellen. Niettemin bleef het verzet hier kleinschaliger dan op West-Java en kon dit in de loop van 1950 als beëindigd worden beschouwd.

In de buitengewesten kon het verzet tegen de seculiere Indonesische staat eerst na 1950 van de grond komen en wel in Zuid-Celebes, Zuid-Borneo en Atjeh. Daarvóór immers ontbraken daartoe de voorwaarden. In Zuid-Celebes en Zuid-Borneo had het Nederlandse leger de overhand, terwijl in het geïsoleerd gelegen Atjeh de Ulama-partij onbetwist heer en meester was. De moeilijkheden kwamen derhalve eerst na 1950, toen de Indonesische republiek, die nu eenmaal op Java haar administratief en militair zwaartepunt had, zich opmaakte om haar wil aan deze gebieden op te leggen. Eerst ver in de jaren zestig werd een toestand bereikt, waarin deze onderneming min of meer als geslaagd kon worden beschouwd.

De hoofdstukken, waarin deze ontwikkelingen worden beschreven leveren, door de warreling van individuen en organisaties met hun dwarsverbindingen, die ons worden gepresenteerd, geen gemakkelijke leesstof. Dat wordt nog verergerd door het feit dat Van Dijk, in een streven om zowel de oudere als de moderne spellingswijzen van het Indonesisch recht te doen, alle persoonsnamen in twee spellingen vermeldt. Dit is echter te beschouwen als 'le défaut de ses qualités'. Zijn beschrijvingen zijn nauwgezet en, voor zover door uw recensent gecontroleerd, zo betrouwbaar als het bronnenmateriaal maar toelaat.

Zeer leesbaar en boeiend is het slothoofdstuk, waarin Van Dijk zich de vraag stelt hoe mensen ertoe kwamen, zich bij de Darul Islam aan te sluiten. Het spreekt zeker ook een historicus aan, waar hij zich afkerig toont van monocausale verklaringen en een mengeling van motieven ziet, die in de verschillende gebieden in wisselende samenstelling het menselijk handelen bepaalden. Zeer overtuigend ook is de uitspraak van deze niet-westerse socioloog naar een Amerikaanse vakbroeder (Jackson) die, gewapend met een handvol enquêteformulieren, de Westjavaanse dorpelingen heeft benaderd en op grond van de aldus opgedane kennis in de valkuil van de enkelvoudige verklaring is getrapt. Van Dijk daarentegen is erin geslaagd om, steunend op een grondige kennis van de oudere en recente literatuur, de Darul Islam-beweging te plaatsen in een ruimer perspectief van tijd en plaats en in een vloeiend verband te brengen met zulke uiteenlopende zaken als de vooroorlogse discussie over de positie van de religie in de staat en de spanningen tussen 'adel' en 'geestelijkheid', tussen rijke en arme boeren en tussen Java en de buitengewesten. Daarbij valt de strakke regie te waarderen die hem ervoor behoed heeft, de buitengrenzen van zijn onderwerp te overschrijden.

Uit zijn betoog wordt duidelijk, dat een van de belangrijkste oorzaken van de Darul Islam-beweging ligt in het streven van het onafhankelijke Indonesië om, wat organisatorische en menselijke hulpmiddelen betreft, aan te sluiten bij de door de Nederlands-Indische staat geschapen infrastructuur. Deze vond zijn centrum in de grote steden, op Java met name in Jakarta. Zo men al een tekortkoming in deze studie zou willen aanwijzen is het deze, dat meer aandacht had kunnen worden besteed aan het spanningsveld tussen stedelijke elites en het platteland. Ook zonder dat hierop expliciet wordt ingegaan doet deze studie evenwel het vermoeden rijzen dat het supraregionale karakter van deze elite(s) de voornaamste waarborg vormde tegen centrifugale tendenties, als belichaamd in de Darul Islam. Al met al een uitstekend boek, en een waardevolle aanwinst voor de Verhandelings van het KITLV.

P.J. Drooglever

Het Westfaalse veemgerecht en de Noordelijke Nederlanden (veertiende- vijftiende eeuw)*

JOHANNA KOSSMANN-PUTTO

Ouderen onder u herinneren zich waarschijnlijk verhalen uit jongensboeken, die in de middeleeuwen spelen, verhalen over roofridders, maar ook wel over onschuldige edelen, die aan het veemgerecht ten prooi vielen. In het holst van de nacht werden zij overvallen door gemaskerde mannen, die onder het prevelen van geheimzinnige spreuken hen voor een soort duistere rechtbank brachten. Daar werden ze dan door een even geheimzinnige rechter ter dood veroordeeld zonder een kans te krijgen om zich te verweren. Of, nog erger, ze werden buiten hun medeweten voor het veemgerecht aangeklaagd en ter dood veroordeeld en daarna onverhoeds - al weer in het holst van de nacht - gevangen en opgehangen aan de dichtstbijzijnde boom.

De schrijvers van die jongensboeken bevonden zich in goed gezelschap. Goethe had in 1773 het thema gebruikt in zijn *Goetz von Berlichingen*. Daar wordt in de vijfde akte Adelheid von Weisslingen 'in einem finsternen engen Gewölbe' zonder er zelf bij te zijn of er van af te weten wegens echtbreuk en moord op haar man tot de strop veroordeeld door een gezelschap van 'Richter', - 'alle verummmt', is de toneelaanwijzing. De oudste rechter geeft één der aanwezigen het bevel tot executie in een slotwoord dat laat zien dat Goethe de veemrechtspraak niet slecht gezind was:

Fass hier Strang und Schwert, sie zu tilgen vor dem Angesicht des Himmels, binnen 8 Tage Zeit.
Wo du sie findest, nieder mit ihr in Staub! -
Richter, die ihr richtet im Verborgenen und strafet im Verborgenen Gott gleich, bewahrt euer Herz vor Missethat und euer Hande vor unschuldigem Blut.

Hoe het afliep met Adelheid zegt Goethe niet. Slecht, neem ik aan en dat kwam haar toe. Maar als vorm van rechtpleging is het wat onbevredigend.

Kleist, in *Katchen von Heilbronn*, voert (in 1808) ook een veemgericht ten tonele. Bij hem is de situatie anders: het is de held van het stuk die in de *eerste* akte voor een veemrechter wordt beschuldigd van toverij. De held wordt uiteraard

* Tekst van een voordracht, gehouden op de jaarvergadering van het NHG op 19 oktober 1984.